

Sipos András

HÁZBIZALMIAK NAPLÓJA 1919-BŐL

A proletárdiktatúra alsó szintű hatalmi szervéről
egy pesti bérház példáján*

Egyedi, magában álló forrásként maradt fenn a budapesti VI. kerület, Gyár (ma: Jókai) utca 26. számú ház bizalmijainak a Magyarországi Tanácsköztársaság (a továbbiakban: Tanácsköztársaság) napjaiban vezetett hivatali naplója.¹ Általában kevés és szórt levéltári anyag áll rendelkezésünkre annak megvilágításához, hogy mi történt ebben a néhány hónapban a lakóházak falai között, milyen hatásai voltak a proletárdiktatúra intézkedéseinek a kialakult lakóközösségek belső viszonyaira. A naplót a ház 1919. április 17-én megválasztott két bizalmi férfinja: Méhész József nyomdász és Ungár Mihály biztosító intézeti tisztviselő felállva vezette. Minden valószínűség szerint az április 7-én megválasztott kerületi és fővárosi tanácsok megalakulását követően került sor a bizalmiak újraválasztására. Feltehetően már ezt megelőzően is voltak a háznak bizalmijai, erről azonban nincs adat, a naplót mindenesetre ekkor nyitották meg. Az időben utolsó bejegyzés július 27-éről származik, és a lakók augusztus havi dohányigénylését rögzíti. A kötetbe a bizalmiak egyrészt hivatali ténykedéseiket, intézkedéseiket, az általuk kiadott igazolásokat, leadott listákat jegyezték be, mindennemű kommentár, szubjektív megjegyzés nélkül. Másrészt beragasztották, legtöbbször lapkivágat formájában, azokat a rendelkezéseket, melyek számukra feladatot adtak vagy fontos információt tartalmaztak.² A kézírásokból ítélve Méhész volt jóval

* A tanulmány a Budapest Főváros Levéltára és az MTA Lendület Trianon 100 Kutatócsoport szervezésében megrendezett Mérlegen a Tanácsköztársaság című konferencián (2019. május 15–16.) elhangzott előadás írott, bővített változata.

¹ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) XVI.1.b. Budapest Főváros Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanácsának iratai, Biermann István elnökségi tag irathagyatéka. Az innen származó adatokra a továbbiakban külön nem hivatkozom. – A naplót utólag sorolták be az irategyüttesbe. Egy magánszemély őrizte meg és juttatta el a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének Archívumába, amely 1983-ban átadta Budapest Főváros Levéltárának. Az átadó kiletéről az Archívum nem közölt részleteket, és erre vonatkozó adatokat kutatásunk során sem sikerült fellelni. (Ezúton köszönöm Germuska Pál [MNL OL], Kaba Eszter és Darvasi Piroska [Politikatörténeti Intézet] szíves segítségét.)

² A dokumentum kb. 22x29 cm formátumú, keményfedelű, kockás füzet. Lapjaira utólag számozást nyomtattak. A napló a 41. számozott oldalon kezdődik, az első 40 oldalt eltávolították, és helyette más típusú, szélén betűrendes regiszterrel ellátott lapokat kötöttek be, melyek arra szolgáltak, hogy a bejegyzésekhez betűrendes mutató készüljön. Ezt a munkát, a kézírásból ítélve, Méhész egyedül végezte, igen precízen. A nagyjából kronologikus rendet követő, de a beragasztott

aktívabb, aki egyébként ekkor a Vörös Őrség kötelékébe tartozott. Forrásunk, a maga szikár voltában, így abban is segít, hogy általános következtetéseket is levonhassunk a diktatúrának erről a sokat emlegetett, de kevésbé ismert szervéről.³

A helyszín

A mai Jókai utca–Weiner Leó utca sarkán álló négyemeletes bérház 1896-ban épült Kollár Dávid háztulajdonos számára. 1912-ben vásárolta meg a Mellinger Dávid fűszerkereskedő cég közkereseti társaság, és történetünk idején is az ő tulajdonukban volt.⁴ A főváros egyik igen régi és patinás fűszer-nagykereskedéséről van szó, mely korábban a Király utca 1. alatt működött, és 1914-ben helyezték át a telephelyét és üzletét a Jókai utcába.⁵ A cégalapító Mellinger Dávid a kommün idején túl volt már 80. életében (1922-ben 84 éves korában hunyt el).⁶ 1905-ben közkereseti társasággá alakította a céget, társként bevette három fiát: Mórt, Alajost és Izidort. A ház tulajdonosa maga a társaság volt, tehát a tulajdonjog nem oszlott meg a tagok között. Mór és Alajos 1919-ben maguk is itt laktak.

A lakások zöme 3–5 szobás, fürdőszobás, cselédszobás tipikus polgári lakás volt. „Munkáslakás” kategóriába sorolható egyáltalán nem volt köztük. Emeletenként

lapkivágatok esetében inkább a helykihasználást szem előtt tartva elhelyezett bejegyzések a 108. oldalig terjednek, ezt követi utólag beragasztva az említett augusztusi dohányigénylési lista. A 109–139. számozott oldalak hiányoznak, majd a 140–144. oldalakra különböző időpontokból származó lapkivágatokat ragasztottak. A hiányok véleményünk szerint azzal magyarázhatóak, hogy a házbizalmiak a tisztség átvételekor, nem utolsó sorban a papírhiány miatt, egy eredetileg más célra használt füzetet alakítottak át hivatali naplóvá, és ekkor újrakötötték, aminek elintézése a nyomdász Méhész számára bizonyára nem jelentett nehézséget. A napló utólagos megcsonkítását komoly gyanúok nem támasztja alá, mivel tartalma kronologikusan és a házbizalmi teendői szempontjából is átfogja a teljes időszakot. Ha a diktatúra bukása után súlyosan kompromittálónak számító adatokat tartalmazott volna, akkor a teljes naplótól igen egyszerűen meg lehetett volna szabadulni, így nem életszerű azt feltételezni, hogy valaki ezeket a részeket gondosan eltávolította, majd újrakötötte volna a füzetet. (Ezúton is köszönöm Balogh Sándor levéltári főrestaurátor szíves szakvéleményét a napló köteteseti jellemzőiről.)

³ A házbizalmi intézményről az eddigi szakirodalomban legbővebben lásd *Petrák Katalin: Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája*, 1919. Bp. 1969. 80–82. A mintegy másfél oldal terjedelmű rész A Tanácsköztársaság lakásügyi politikája című fejezetben található, ami azt sugallja, hogy egyfajta lakásügyi segédszervről volt szó, s a szerző meg is állapítja, hogy a házbizalmi rendszert „a lakásügyi bizottságok munkájának támogatására” hozták létre. Hozzáteszi ugyanakkor: „Hatásköre igen nagy volt, hiszen a lakásügyi osztályon kívül más tanácsi szervek rendelkezéseit is végre kellett hajtania. A házbizalmi munkája nem egyszerűen adminisztratív jellegű, hanem politikai munka is volt. [...] A házbizalmi rendszer a központi hatalom helyi támaszává vált. Ezért igen lényeges volt, hogy házbizalminak megbízható embert válasszanak.”

⁴ BFL XV.37.c. Telekkönyvi és ingatlan-nyilvántartási iratok gyűjteménye. Pesti telekkönyvi betétek. 3619. (28950. helyrajzi szám). (A Tanácsköztársaság idején természetesen ezt a házat is érintette a lakókházak szocializálása, azaz ekkor köztulajdonnak minősült.)

⁵ Fővárosi Közlöny, 1914. február 24. 481.

⁶ Az Ujság, 1922. február 12.

a hátsó lépcső mellett helyezkedett el egy-egy kétszobás, fürdőszoba és cselédszoba nélküli „kispolgári” lakás.⁷ A főbérlők társadalmi státusz szerinti összetétele megfelel annak, ami a lakásállomány alapján várható, azaz a napló alapján egyértelműen polgári miliőjú bérházban szemlélhetjük a házbizalmiak tevékenységét.

1. táblázat A Gyár utca 26-ban lakó családfelek foglalkozás szerinti összetétele, 1919. május

	főbérlő	társbérlő	albérlő
ipari munkás	1	–	5
kereskedelmi alkalmazott	3	–	–
iparos	1	2	1
gyáros	1	–	–
kereskedő	3	–	–
ügyvéd	1	1	–
tisztviselő	6	3	6
tanító(nő)	1	–	3
nyugdíjas	–	1	–
egyéb, ismeretlen	–	1	6
összesen	17	8	21

A házbizalmiak május 24-én fölkérték a lakókat, hogy miután adataikra rendszeresen szükségük van, azokat egy általuk szerkesztett úrlapon adják meg (név, foglalkozás, szakszervezeti tagság, a lakásban tartózkodás jogcíme). A lakásonként kitöltött adatlapok két lakás kivételével megtalálhatók a napló mellékleteként, így a május végi állapotnak megfelelően alkothatjuk a legteljesebb képet a ház összetételéről. (A megadott foglalkozási adatokat elsősorban a főbérlők esetében lehet más listák alapján kontrollálni.) A foglalkozásokat és a jogcímeket a lakó által akkor megadott adat szerint soroltam be, egyébként a főbérlők körében megfigyelhető tisztviselő – kereskedő – ügyvéd dominancia még erősebb lenne. A gyárosként feltüntetett főbérlő az akkori sajátos körülményektől eltekintve szintén a kereskedők sorait erősítené. Winterstein Gyula a közműn alatt „gyümölcsíz gyáros” vagy „gyárvezető” formában adta meg foglalkozását, feltehetően azért, mert ezt még mindig egy jobb „pedigrének” gondolta, mint azt a lipótvárosi terménybizományos céget, melynek társtulajdonosa volt, és amely a szilva forgalmazási üzletbe bekapcsolódva, egy kisebb szilvaüzgyártó üzemet

⁷ BFL XV.17.d.329. 28950. Építési ügyosztályok tervtára

is működtetett a Tűzoltó utcában.⁸ A társbérlő kategóriában szereplő ügyvéd, Burger Géza lakásának viszont a kimutatás szerint nem volt főbérlője. Azért „társbérlősítette” magát, mert úgy gondolta, a – később tárgyalandó – három kategóriás élelmiszerjegy szempontjából jobb helyzetbe jut, ha a Vörös Őrség bűnügyi osztályán szolgáló Burger Györgyöt (akiről nem tudjuk, hogy fia vagy fivére) minősíti családfőnek és ennek érdekében egyenrangú társbérlőnek teszi meg. Ennek figyelembe vételével a 17 főbérlő közül minimum 12 tartozna a három domináns foglalkozási kategóriába. A hátsó lépcső melletti, „nem polgári” lakásokat egy-egy nyomdász, kereskedelmi alkalmazott, segédkönyvelő hölgy és szabó bérelték. A főbérlői családok közül legalább 12-ben tartottak a közműn idején is háztartási alkalmazottat. Csaknem minden lakásban tartottak egy vagy több albérlőt és többhelyütt társbérlő is jelen volt, az albérlők között néhány munkás is akadt. Nem tudunk beköltözésük időpontjáról és módjáról. Könnyen lehet, hogy egyesek közülük még április 17. előtt, lakásrekvirálás révén kerültek ide. Éppúgy előfordulhatott azonban, hogy a főbérlők esetenként – a nagyobb bajt megelőzve – maguk igyekeztek ismerős vagy számukra elfogadható társbérlőt, albérlőt befogadni, mielőtt a hatóságok igényjogosultságuk feletti⁹ szobákat találnak. (Az említett gyümölcész gyárosnál például két saját munkása lakott albérlői minőségben.)

Szerencsére nem vagyunk csak a száraz adatokra utalva, ha „bele szeretnénk szagolni” a ház miliójébe. Itt lakott családjával Vas István költő, akkor kilenc éves tanuló. 1914-ben, négyéves korában költöztek ide, így ez volt az első otthon, amelyhez igazi emlékek fűzték.¹⁰

⁸ Winterstein P. és fia cég. BFL VII.217.a. Kiss József közjegyző iratai. Okiratok, 1040/1916., 859/1918., 860/1918.; A budapesti és a környékbeli Magyar Kir. Távbeszélő-hálózatok előfizetőinek és nyilvános állomásainak betűrendes névsora, 1920. május. 573. (A Forradalmi Kormányzótanács április 2-i rendeletével a nagykereskedéseket és általában valamennyi, viszonteladók részére is árusított üzletet köztulajdonba vette. Tanácsköztársaság, 1919. április 3. 2.)

⁹ A lakásrekvirálást 1918. nov. 18-ai rendelet vezette be. Az üres és megürülő lakásokat már 1917 őszétől kötelezően be kellett jelenteni, és beköltözni csak a lakáshivatal által kiállított igazolvánnyal lehetett, de ettől kezdve a hivatal utalta ki a lakást, a tulajdonos számára a bérlőválasztás szabadsága megszűnt. Lehetővé vált nemcsak üres lakás, hanem – a hivatal megítélése szerint – „indokolt lakásszükségletet meghaladó” lakrész igénybe vétele is, de még nem megszokott használat formájában, hanem építészeti leválasztással. A köz- és sajtónyelv ezt a rendszert már lakásrekvirálásnak nevezte. Az „indokolt lakásszükséglet” mértékét első ízben a Forradalmi Kormányzótanács 1919. márc. 30-án kibocsátott XV. számú rendelete határozta meg. Ennek értelmében felnöttenként egy szoba, de egy családnak legfeljebb 3 szoba járt, amit csak a hivatás gyakorlásához szükséges helyiséggel lehetett bővíteni. Az e feletti lakásrész kötelező volt bejelenteni, és azt a konyha és a mellékhelyiségek megszokott használatával is igénybe vehették. *Nagy Ágnes*: Korlátozott lakásfogyasztás: lakhatási intézmények és képzetek a háború árnyékában. In: *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után*. Szerk. Bódy Zsombor. Bp. 2018. 230–234.; Tanácsköztársaság, 1919. március 30. 1.

¹⁰ *Sumonyi Zoltán*: Vas István. Bp. 1982. 19–35.

Regényes önéletírásában megidézi a bérház belső világát: „A gang és az udvar élete egyhangú volt, gyerekek szemében mégis változatos, számomra lenyűgözően undorító. A társadalmat hamar megismertem, s mindjárt a visszajáról: a konyhák és mellékhelyiségek világát láttam meg, pongyolában és papucsban. A porolásból felszálló por szaga sokszor már elvegyült a minden konyhaajtóból kiáradó ételszagokkal. Az ember azt hinné, hogy ebből szagzűrzavar támadt. De nem. Déli egy órára pontosan az a szag alakult ki az udvarban, mint előző napon egy órakor. A »jó polgári konyha« szaga. Ezt az egyöntetű szagréteget időnként az udvar mélyéből egzotikus illat-láva öntötte el, a pörkölődő kávé keserű illata, melyet a Mellinger Dávid és fiai fűszer- és gyarmatáru-nagykereskedés termelt ki. A cég rendkívül kövér »fiai« – vagy ezek már az unokák voltak? – a második emeleten laktak, hasonlóan kövér feleségeikkel, akiket állandóan hatalmas befőttesüvegek mögött lehetett látni, nyáron nyilván telerakván, télen kiürítván azokat. Ők jelentették a ház arisztokráciáját.

A többi lakó is körülbelül egy vagyoni réteget képviselt, kivéve minden emelet 4. számú lakásának bérlőit, akik a hátsó lépcső mellett laktak, fürdőszobájuk nem volt, és a hátsó lépcsőházban elhelyezett árnyékszékekre jártak.”¹¹

Az édesapa, Vas Pál ekkor a Magyar Unió Bank¹² főkönyvelője volt. Fiától is tudjuk, hogy a terézvárosi lakást egyfajta „száműzetésként” élte meg: „[...] családunk érdemleges része a Lipótvárosban lakott, ott volt apu irodája is, ha pedig a húgomat és engem sétálni vittek, a legrövidebb úton elhagytuk saját környékünket, és a lipótvárosi sétateretek felé tartottunk”.¹³ Vas Pál hamarosan egy nagy múltú, előkelő, 1920-ban részvénytársasággá alakuló textiles cég, a Kanitz Ignác és Fiai Kézműáru Rt. igazgatója lett,¹⁴ és az 1920-as évek elején át is költöztek a Lipótváros igazán patinás részére, a vállalat székhelyeként is szolgáló, V. kerületi Sas utca 24. alá.¹⁵ Vas Pál gondolkodását, mentalitását tekintve vérbeli kapitalista volt, értékrendjének csúcán az üzleti siker és az ennek természeteszerű jutalmaként felfogott társadalmi státusz állt – a Tanácsköztársaság idején azonban foglalkozását „bankmunkás”-ként jelölte meg, és tagja volt a „bankproletárok” szakszervezetének, a Pénzügyi Munkások Országos Szövetségének.

Vas István emlékeiben a kommün alatti hónapok külön nem tűnnek elő élénk színekkel. Talán azért is, mert 1919 nyarán a család Bátaszékre húzódott, ahol a

¹¹ *Vas István: Nehéz szerelem* I. Bp. 1983. 22–23.

¹² A bankot a háborús agrárkonjunktúrában felfutott Magyar Földbérlok Szövetkezete és érdekeltségi vállalatai alapították. Nagy Magyar Compass I. Bankok és takarékpénztárak. 46–47/1. (1918) 210.; Pesti Hirlap Naptára. Szerk. Schmittely József. Bp. 1919. 283.

¹³ *Vas István: Nehéz szerelem* i. m. 11–12.

¹⁴ Az Est hármaskönyve 1923. Bp. 1923. 363–364.; Nagy Magyar Compass 48/2. (1920) 931.

¹⁵ *Vas István: Nehéz szerelem* i. m. 25–30.

nagyapa rabbi volt: „Kapóra jött, hogy az egyik magányos éjszakámon váratlan erővel támadt föl első szerelmem képe és a huszonöt évvel azelőtti Bátaszék, ahová a kommün viszontagságai és nélkülözései elől menekült a család. Ráébredtem, hogy felnőtt lényem hány eleme gyökerezik abban az érlelő falusi nyárban. Értésülesem Istenről. A zsidó voltomról. Magyarságom tudomása. Végső esetben a küzdelem vállalása. Első, gyermeki vonzalmamban szerelemérzésem sajátossága.”¹⁶ A Gyár utcai házban töltött, a külvilág változása és saját eszmélése tekintetében egyaránt mozgalmas évekből a bátaszéki nyárhoz képest kevés nyomot hagyott benne az a legfeljebb három hónap, amit a kommün idejéből otthon tölthetett.

A házbizalmi intézmény kialakulása

A házbizalmi rendszer bevezetéséről a diktatúra kezdetén igen kevés információ áll rendelkezésre. Bizonyosan szerepet játszott benne, hogy a Szociáldemokrata Párt a századelőtől törekedett arra, hogy lakóterületi szervezkedését utcai és házi bizalmi férfiak rendszerére építse. A mozgalom igazán erős alapját azonban mindvégig a szakmai és üzemi alapú szervezetek képezték. Az 1906–1910. évi „lakóforradalom” során a párt egyik fontos célja annak kiharcolása volt, hogy – az üzemekben a szakszervezetek bizalmijai számára már sok helyen kiharcolt pozícióhoz hasonlóan – elismertessék a házi bizalmi férfiakat is mint a lakók közösségének képviselőit, és ekképpen megváltoztassák a bérházon belüli hatalmi viszonyokat. Ez tartós eredményre nem vezetett, de a mozgalom zenitjén a párt közbejöttével a lakóközösségek és a háztulajdonosok százával kötöttek olyan kollektív szerződéseket, melyek tartalmazták a bizalmi férfi rendszer elismerését.¹⁷

Amikor 1918 őszén bevezették a már akkor lakásrekvirálásnak nevezett igénybevételi rendszert, felmerült: „Bizalmi férfiak lesznek minden bérházban, akik pontosan nyilván fogják tartani a helyzetet, a lehetőségeket és a visszaéléket egyformán. Kimondják, hogy minden olyan lakás igénybe vehető, amely nincs kellő módon kihasználva. Ez függ a családtagoktól és a főbérlet foglalkozásától is. Így például az orvosnak kell, hogy külön rendelőszobája legyen, és minden hasonló esetben bántatlanul hagyják a közvetlen lakásul nem használt szobákat, illetve helyiségeket.”¹⁸

¹⁶ *Vas István*: Azután. Idézi: *Sturm László*: Vas István. Bp. 2017. 15.

¹⁷ *Ferenczi Imre*: A lakásügy állása és haladása Magyarországon az utolsó három évben. *Városi Szemle* 6. (1913) 628–630.; *Sipos András*: Ki az úr a házban? Küzdelmek a budapesti lakásbérleti jog körül az 1860-as évektől az 1930-as évekig. *Korall* 58. (2014) 50–59.

¹⁸ *Pesti Napló*, 1918. december 1. 6.

Az immár állami intézményként megszervezett házbizalmi rendszer legfontosabb előzményének azonban az 1919. március 3-án elfogadott XXVI. néptörvény tűnik, mely a tervezett nemzetgyűlési, törvényhatósági és helyi választásokra – miután választói névjegyzék hosszas procedúrát igénylő összeállítása nem volt lehetséges – szavazóigazolványok kiállítását írta elő. A törvény 7. §-a kötelezővé tette „bizalmi egység” választását minden házában, ahol kettőnél több lakás van, a nagyobb házakban oly számban, hogy egy-egy bizalmi egységre legfeljebb öt lakás essen. Feladatuk a szavazóigazolványokhoz szükséges bejelentőlapok kitöltésének és az összeírási biztoshoz való eljuttatásának ellenőrzése volt. A kitöltött adatlapokat kötelesek lettek volna láttamozni, az adatokat érintő kétség esetén arra észrevételt tenni, azaz kulcsszerepük lett volna a választások korrekt lebonyolításában. Az igazolványok kiállítására jogosult összeírási biztosok Budapesten a jegyrendszer adminisztrációját ellátó lisztbizottságok munkájára és nyilvántartásaira támaszkodtak.¹⁹ A néptörvény által teremtett modellt sokban követte a Tanácsköztársaság házbizalmi rendszere is, melyben öt lakásonként egy-egy házbizottsági tagot választottak, közülük került ki a házbizalmi, illetve a nagyobb bérházakban bizalmiak. Ők pedig az igazgatási feladatok tekintetében a legszorosabban azokhoz a lisztbizottságokhoz kapcsolódtak, amelyeket eredetileg a fővárosi liszt jegyrendszer bevezetésekor, 1915 májusában szerveztek meg 125 alkerületben, általában a községi iskolák bázisán, a tanszemélyzet közreműködését igénybe véve.²⁰ Feladatuk az évek során egyre bővült, hiszen az élelmiszerjegyek kiosztása folytán ők érintkeztek a legszélesebb felületen a lakossággal, és a legrészletesebb, leginkább naprakész nyilvántartásokkal kellett rendelkezniük, így rengeteg, nevükből egyáltalán nem következő egyéb igazgatási funkciót is rájuk lehetett bízni.

A jegyek elosztására és az egyes lakókig nyúló egyéb igazgatási feladatok végzésére persze rendelkezésre álltak a házfelügyelők, akik végezték is ezeket a feladatokat. A házbizalmiak kulcspozícióba helyezése nem érhető meg a házfelügyelőkkel szembeni széles körű ellenszenv és bizalmatlanság nélkül, ami meghatározta a diktatúra szerveinek hozzáállását is. A házfelügyelők vagy más néven házmesterek helyzete tele volt paradoxonnal. A háziúr szolgálatában álltak, akitől általában csak szolgálati lakást kaptak, pénzbevételeik a lakóktól származtak, részben a különféle szolgáltatások honorálása, részben „házmesterpénz” címén. Nem voltak munkavállalók, de önálló egzisztenciák sem. Tevékenységükben pedig – a ház jellegétől függően eltérő arányban – keveredett a fizikai munka, a tulajdonos és a hatóságok bizalmi szolgálata, valamint a lakók felett gyakorolt hatalom és felügyelet. Mindez beilleszthetetlennek

¹⁹ Budapesti Közlöny, 1919. március 5. 5–7.

²⁰ Fővárosi Közlöny, 1915. május 7. 881–882.

bizonyult a munkaviszonyokat szabályozó, a munka természete szerinti szigorú hierarchiát érvényesítő korabeli jogrendszerbe, jogállásuk annak kategóriáival lényegében megfogalmazhatatlan volt. Identitásukat és a róluk alkotott képet tekintve is „két tűz között” álltak.²¹ Az 1906–1910. évi lakómozgalmak idején a hatalmaskodó házmesterek rendszeresen valóságos és szimbolikus erőszak célpontjai lettek. A háborús közigazgatásban játszott szerepük nem javította megítélésüket.

A proletárdiktatúra szervei és hatalmi tényezői a társadalmi viszonyokat elsősorban osztálykategóriákban szemlélték, ezt azonban a házfelügyelők esetében felülírta az osztálytársadalmi ellenszenv. Számos bérházban, mint például a Gyár utca 26-ban is, minimális volt a fizikai munkát végző proletár osztályhelyzetűek száma, akiknek érdekében és akikre támaszkodva a diktatúra – önképe szerint – gyakorolta a hatalmat. Volt, ahol a háztartási alkalmazottakon kívül szinte csak a házfelügyelő és a „vice” képviselte a munkásosztályt. Ennek ellenére minden eszközzel igyekeztek elejét venni annak, hogy a házfelügyelők hatalmi pozícióra tegyenek szert a lakóközösségeken belül, és a már birtokolt pozíciókból is igyekeztek őket kiszorítani.

1919. március 27-én jelent meg a Forradalmi Kormányzótanács előző napon elfogadott X. számú rendelete a lakóházak szocializálásáról.²² Az immár az államnak járó házbérek beszedését és befizetését az állami házbérszámlára – az évtizedek óta kialakult szokásokat követve logikusan – a házfelügyelő feladatává tette, a „lakók bizalmi testületének tagjaival együtt”. Április 1-jén, az első állami bérfizetés időpontjával szinte egyidejűleg, megjelent azonban a Pénzügyi Népbizottság 5. számú rendelete, amely az elsődleges szerepet és felelősséget már a házbizalmiakra ruházta, a házfelügyelők számára pedig csak közreműködést írt elő.²³

Április 22-én azt is elhatározták, hogy „az élelmiszerjegyek vétessenek ki a házfelügyelők kezéből, mert a múltban sok visszaélés történt a jegyekkel, és ezen túl a házbizalmi legyen köteles a jegyeket a lisztbizottságoktól elvitetni, a házfelügyelő és a házbizottság bevonásával lakásról-lakásra kiosztani. A házbizalmiaknak azután joga és kötelessége lesz meggyőződni arról, hogy minden család csak annyi jegyet vehessen igénybe, amennyi őket megilleti.”²⁴

²¹ A házmestereknek a holokausztban játszott szerepét feldolgozó monográfia kiter társadalmi szerepük alakulására hosszabb időtartamban is. *István Pál Ádám: Budapest Building Managers and the Holocaust in Hungary.* London 2016.

²² Tanácsköztársaság, 1919. március 27. 1.

²³ Tanácsköztársaság, 1919. április 1. 1–2.

²⁴ Népszava, 1919. április 22. 11.

A Szociális Termelés Népbiztosságának május 1-jén megjelent rendelete a házfelügyelőket egyértelműen a házbizalmiak alá rendelte, felvételüket, munkabeosztásukat az ő hatáskörükbe utalva. A renitens házfelügyelők kiköltöztetéssel is járó elbocsátása a kerületi lakásbizottság döntését igényelte, de azt a bizalmiak kezdeményezhették.²⁵

A házbizalmi mint a hatalom alsó szintű szerve

A házbizalmiak esetében jóval többről volt szó, mint a házfelügyelők háztulajdonost képviselő, rendet tartó, megfigyelő, valamint a közigazgatás meghosszabbított karjaként betöltött szerepeinek átvételéről és bizonyos politikai propagandafunkciókkal való kiegészítéséről. Annak megértéséhez, hogy a házbizalmi nem csupán végrehajtó és összekötő, hanem valóban hatalmi szerepet játszott, röviden fel kell idéznünk a Tanácsköztársaság vezetőinek és aktív híveinek felfogását a rendszer lényegéről. A proletárdiktatúra állama, mint ismeretes, szélsőélesen dichotóm társadalomszemléletre épült, a proletariátus és burzsoázia, dolgozók és kizsákmányolók egyértelmű megkülönböztetésére. A hivatalos felfogás szerint a diktatúra lényege az volt, hogy a hatalom gyakorlásában csak a proletariátushoz tartozók vehettek részt, és minden konkrét kérdést úgy kellett megoldani, hogy az a proletárok érdekét szolgálja.²⁶ Egy komplex szerveződésű társadalomban ez a kétosztatú megközelítés gyakorlatilag minden konkrét élethelyzetben értelmezésre szorult, azaz minden döntési szituációban „le kellett játszani”, hol vonják meg a proletariátus határait, és mit tekintenek proletár érdekeknek.

Arra nézve, hogy ki a proletár, általános útmutatást a Tanácsköztársaság ideiglenes, majd végleges alkotmánya nyújtott, a választójog meghatározásával, pozitív és negatív értelemben egyaránt. „A Tanácsköztársaság csak a dolgozó népnek adja meg a választói jogot.” Választók és választhatók azok, akik „a társadalomra hasznos munkából élnek, mint a munkások vagy alkalmazottak stb., vagy olyan háztartási munkával foglalkoznak, amely az előbb említett munkásoknak, alkalmazottaknak stb. munkáját lehetővé teszi. Választók és választhatók továbbá a vörös hadsereg katonái, valamint a Tanácsköztársaságnak azok a hasznos munkából élő munkásai és katonái, akik munkaképességüket egészen vagy részben elvesztették.” Egyéni elbírálás nélkül, azaz osztályalapon a következő kategóriák zárattak ki a választójogból: „a) akik nyereség szerzése céljából bérmunkásokat

²⁵ Tanácsköztársaság, 1919. május 1. 2–3.

²⁶ Az értelmezési keretet a Vörös Újság és a Népszava vezető cikkeinek tükrében tárgyalja *Szabó Viktor*: A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandája. Doktori (PhD) értekezés. Eszterházy Károly Főiskola. Eger 2016. 110–134.

alkalmaznak, b) akik munkanélküli jövedelemből élnek, c) kereskedők, d) lelkészek és szerzetesek”.²⁷

Mindezek nem olyan kritériumok, amelyek egyértelműen alkalmazhatók lettek volna például választói névjegyzék összeállításánál, de mivel a tanácsválasztások mielőbbi megtartását számos politikai körülmény sürgette, idő sem volt névjegyzék összeállítására az alkotmányban definiált kellékek hosszas és ki sem dolgozott procedúrát igénylő igazolása alapján. Ezért a kérdést praktikus oldották meg: az első tanácsválasztáson szavazásra a párt- vagy szakszervezeti tagsági könyv jogosított, akik pedig ilyenekkel nem rendelkeztek, a házbizalmi által kiállított igazolást nyújthatták be.²⁸ Igaz, hogy ez csak az illetékes párt szervezet felülbélyegzésével volt érvényes, a lakóterületi párt szervezetek azonban nem rendelkeztek olyan régi és mély gyökerekkel és terepismerettel, hogy feltételezhető lenne, képesek voltak a házbizalmiak állásfoglalását a diktatúra „magasabb szempontjait” érvényesítve felülbírálni. „A kerületi munkás- és katonatanácsok választásában csak a proletárok vehetnek részt” – szögezte le a *Népszava* a szavazás napján.²⁹ Azaz abban, hogy ki számít a hatalomban részt venni jogosított proletárnak, kétes esetekben döntő szerep jutott a házbizalmi állásfoglalásának.

A szűkösen rendelkezésre álló javak, egyáltalában a társadalmi előnyök és hátrányok elosztásának kérdéseiben szintén fontos, döntésekkel járó feladatokat ruháztak rájuk. Amikor április 1-jével elrendelték a diktatúra bevezetésekor lezárt, csak közvetlenül a fogyasztóknak árusító üzletek megnyitását a leltározást követően, a legfontosabb, közszükségletet képező iparcikkek: ruházat, bútor, edény és evőeszköz vásárlását a házbizalmi által kiállított vásárlási engedélyhez kötötték. „A bizalmi egyének vásárlási engedélyt csak annak a proletárnak adhatnak, akinek a vásárolni kívánt cikkekre feltétlenül szüksége van és e körülményről személyesen meggyőződtek.”³⁰ A sajtóban hozzáfűzött magyarázat szerint: „Ez a rendelkezés nagy feladatot bíz a házbizottságokra és őket a Tanácsköztársaság fontos szervévé avatja. A forradalmi kormány elvárja, hogy feladatuknak öntudatos proletárokhoz méltó gondossággal fognak megfelelni. 2. A házbizottsági tagok vásárlási engedélyt csak annak adjanak, akinek a venni kívánt cikkekre feltétlenül szüksége van s csak multhatatlanul szükséges mennyiségre. Személyesen kell meggyőződniük arról, hogy a szükséglet

²⁷ A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Szerk. Halász Pál – Kovács István – Peschka Vilmos. Bp. 1959. 84.

²⁸ *Népszava*, 1919. április 7. 5.; A tanácsválasztásokról lásd *Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Bp. 1969. 107–114.

²⁹ Uo.

³⁰ A Szociális Termelés Népbiztosának 9. SzN számú rendelete. Tanácsköztársaság, 1919. április 2. 1–2.

igazán fennforog-e. Szem előtt kell tartani, hogy a készletek szűkös voltánál fogva, igazán rászoruló proletártársaikat fosztják meg az emberséges élet elemi feltételeitől, ha olyannak adnak vásárlási engedélyt, akinek szükséglete nem elodázhatatlan. [...] A vásárlási engedélyt az e célra szolgáló nyomtatvány űrlapokon kell kiállítani, amelyek a liszt-bizottságok útján a házbizottságoknak már kiosztottak.”³¹

Különösen kritikus volt a lábbeliellátás helyzete, mivel a bőr hiánya miatt elsődlegesen csak a fegyveres erők, a bányák, hadifontosságú üzemek és a vasút igényeit tartották kielégíthetőnek. „Az ezen kívül eső kategóriák új cipőre csak akkor számíthatnak, ha nincs javításra alkalmas cipőjük.” A kisiparosokat és készleteiket hatósági javító üzemekbe vonták össze, de itt is „a fejelés, a mely egyenlő értékű az új cipővel, már csak a házbizalmi hozzájárulásával történhetik”.³² A házbizalmi naplóba beragasztott egyik közlemény külön leszögezni kényszerül: „Cipőtalpaláshoz a házbizalmi igazolása nem szükséges” – azaz gyakorlatilag minden egyébhez igen.

A bútorelosztásnak külön rendszere alakult ki, a zár alá vett készletekkel a Bútorelosztó Hivatal rendelkezett. Proletárok kedvezményes részletfizetéses juttatásra voltak jogosultak. Az igénylő lapot, melyen tételesen fel kellett sorolni a kért és a meglévő bútorokat is, alá kellett íratni a házbizalmival, így elsősorban az ő felelőssége volt a tényleges szükséglet és az igényjogosultság igazolása. A kérelmeket ennek alapján a kerületi lakásbizottság bírálta el, és a jogosnak találtakat továbbította az említett Bútorelosztó Hivatalhoz.³³ A Gyár utca 26-ban a továbbított bútorigényt, az egyéb vásárlási igazolványokkal ellentétben, tételesen is bevezették a bizalmi naplóba. Az egyik „kispolgári” lakásban lakó segédkönyvelő hölgy kérése: „1 fehér vaságy, 2 fehér szekrény, 1 éjjeli szekrény, 1 asztal, 3 szék, 1 tükör, 1 chaiselongue”. Beragasztották a VI. kerület lakásbizottság egy közleményét is, mely szerint „soron kívül csakis a fronton levő vagy frontra menő katonák kéréseit intézik el. Mindenki másnak igényeit csak akkor, ha a frontkatonák igényeit már kielégítették. Sürgetések fölöslegesek, mert a kerületi lakásbizottság minden beérkezett kérelmet, ha az soron kívüli eljárásra igényt tarthat, még aznap elintézi”.

A jegyre adott élelmiszerre és tüzelőre a bizalmiak döntési joga nem terjedt ki, ezen a téren továbbra is csak a jegyek kiosztásában, a jogosultak nyilvántartásában volt szerepük. A Közellátási Népbizottság azonban a teljes rendszer gyökeres

³¹ Pesti Napló, 1919. április 2. 3.

³² Az Est, 1919. április 24. 4.

³³ *Petrák K.*: Az első magyar munkáshatalom szociálpolitikája i. m. 72–74.

átalakítását tervezte.³⁴ Ennek előhírnöke volt a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács Elnökségének május 19-én kibocsátott rendelete, mely három különböző színnel jelölt élelmiszerjegy-kategória bevezetését írta elő július 1-jétől. A vörös nyomású A) kategóriás jegyre a fizikai munkát végző proletárok, a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség tagjai, az orvosok és kórházi ápolók, valamint a rokkantak és munkaképtelenek voltak jogosultak. A B) kategóriás jegyre a tisztviselők, pedagógusok, kereskedelmi alkalmazottak, a tágan értelmezett „szellemi proletariátus” és a nyugdíjasok, a C) kategóriába tartozott mindenki, aki a másik kettőbe, így a proletariátus fogalmába nem fért bele. A háztartások valamennyi tagjának kategóriáját a családfő foglalkozási státusza határozta meg.³⁵ Az A) és B) kategóriás jegyekre jogosító családfői igazolványokat május 31-ig kellett kitölteni, összegyűjtésük és a lisztbizottsághoz való betérjesztésük a házbizalmi feladata volt. A feltüntetett foglalkozási státuszt igazoló aláírásra jogot kapott a munkahely vagy fegyveres testület, a vállalati munkástanács, a szakszervezet és – a házbizalmi. A lakosság természetesen úgy értelmezte a háromszínű élelmiszerjegyet, hogy az megkülönböztetést fog jelenteni az ellátás mértékében, sőt, mivel a C) kategóriások részére nem állítottak ki igazolványt, az is elterjedt, hogy a burzsoának minősítettek teljesen ki fognak maradni a hivatalos élelmiszer-elosztásból. A Közellátási Népbizottság tényleges szándéka nem ez volt, hanem az ellátás „rayonírozása”, azaz, hogy a teljesen államosított, egycsatornás ellátó rendszerben mindenki egy számára kijelölt közeli boltban váltsa be az élelmiszerjegyet. Miközben a rendszer talán legélesebb belső konfliktusai a szűkös élelmiszer-készletekkel való rendelkezés körül alakultak ki, az ellátásért felelős szervezeteknek gondot okozott, hogy sokan több csatornán (vállalati beszerző csoportok, ÁFOSZ, batyuzás) jutottak élelmiszerhez, amit nem láttak át. Ezt kívánták felváltani egy tökéletesen ellenőrzött egycsatornás, körzetesített ellátással, de ebben sem kívántak lemondani arról, hogy a proletariátust és azon belül is a gyári munkásságot és a fegyveres erők tagjait előnyben részesítsék. Ez a különböző színű jegyek beváltási idejének számukra kedvező szabályozásával valósult volna meg. A terv a diktatúra hatalmi szervein belül is vitákat váltott ki. A Budapesti Munkás- és Katonatanács május 24-i ülésén például Selymes Emil elsősorban az A) és B) kategóriák közötti különbségtételt bírálta, mint „káros megkülönböztetést kétféle munkát végző, de nem kétféle érzésű és érdekű proletárok között”.³⁶

³⁴ *Bódy Zsombor*: Élelmiszer-ellátás piac és kötött gazdálkodás között a háború és az összeomlás idején. In: *Háborúból békébe* i. m. 172–173. (Vitatható az a megállapítása, hogy a háromszínű élelmiszerjegy bevezetése a társadalom „táplálkozási rendekre” osztását célozta.)

³⁵ A Budapesti Munkás- és Katonatanács Hivatalos Közlönye, 1919. május 30. 502–503.

³⁶ BFL VI.1.f. Budapest Főváros Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanácsának jegyzőkönyvei, 1919. május 24.

Az ellenállás olyan erős volt, hogy a háromszínű jegyrendszer bevezetésétől végül eltekintettek, de a lakók kategorizálása a Gyár utca 26-ban is megtörtént. A bizalmi napló két különböző listát is megőrzött, melyek pontos dátuma nem ismert, de mindkettőnek május végén kellett készülnie néhány napos eltéréssel. Statisztikailag nem vethetők össze, mivel az első lista csak a főbérlo családfoket tartalmazza, a másik az albérlo és társbérlo háztartásfok jó részét is. Érdekes, hogy ebben a tipikusan polgári összetételű házban egyetlen családfo sem volt, akit a C) kategóriába, azaz ellátási szempontból a burzsoáziához soroltak volna! A korábbi listán a Mellinger fivérek neve mellé először C betűt írtak ugyan, de ezt utóbb B-re, azaz a szellemi proletárok kategóriájára javították. (Ráadásul jogosultságuk igazolója maga Mellinger Dávid volt, amit eszerint elfogadtak, holott a cég nagykereskedésként ekkor elvileg nem is működhetett volna.) Egy másik kereskedő, Lénárd Mór hadirokkant tisztviselő rokonát családtagból „családfenntartó társbérlo” státuszba emeltette, és az ő révén a család egyenesen vörös színű jegyre szerzett jogosultságot. Hasonlóan járt el Burger Géza ügyvéd, akiről már említettük, hogy a Vörös Őrség bünygyi osztályán szolgáló György nevű rokonát tette társbérlové, és a bizalmiakkal igazoltatta, hogy ő a családfenntartó. A két első kategória közül általában mindenkit papírforma szerint a rendelet alapján soroltak be a neki megfelelőbe, azonban többen is javítani tudták eredeti pozíciójukat azzal, hogy a családfői „rangot” igyekeztek a legkedvezőbb helyzetű családtagra ruházni. Ez természetesen csak úgy lehetett sikeres, ha a házbizalmiak messzemenően a lakók kezére jártak ebben.

A lakótér feletti rendelkezés tekintetében a házbizalmiakat nem ruházták fel döntési jogosítvánnyal, de szerepüket informátorokként nélkülözhetetlennek tekintették, és természetesen elsősorban nekik kellett helyben kezelni a régi lakók és a beköltöztetettek közötti konfliktusokat is. Mint említettük, a lakásrekvirálás rendszere 1918 őszétől élt. A proletárdiktatúra ebbe elsősorban azzal hozott radikálisan új elemeket, hogy a lakótér elosztásának kritériumává egyértelműen az osztályszempontot tette, általános érvénnyel meghatározta az indokolt lakásszükséglet felső határát, és kötelezővé tette minden e feletti lakóhelyiség igénybevételét, akár a lakás konyhájának és mellékhelyiségeinek megosztott használatával is.³⁷ Miután a súlyos lakáshelyzet olyan robbanásveszélyes társadalmi és politikai konfliktusforrás volt, hogy érdemi javítását rövid időn belül a diktatúra megszilárdulása egyik feltételének tekintették, a Forradalmi Kormányzótanács április 8-án Szamuely Tibort és Vágó Bélát diktatórikus felhatalmazással bízta meg a lakásügyek rendezésével. A „diktatúrán belüli diktatúra” azt jelentette, hogy intézkedéseikhez semmilyen más szerv jóváhagyására nem volt szükség. A lakásügyi

³⁷ Nagy Ágnes: Korlátozott lakásfogyasztás i. m. 233–234.

diktátorok a közönséggel is parancsok formájában érintkeztek. Április 10-én megjelent felhívásukban az ígérték, hogy „minden lakásra alkalmas helyiséget rövidesen megállapítunk és nemcsak beköltöztetünk, hanem lakhatás szempontjából át is alakítunk”. Ennek sarokpontja új lakáskataszter felvétele, melynek kitöltésére egyetlen napot adtak: „A központi lakáshivatal összes eddigi rendeletei adatainak és megállapításainak megsemmisítésével pontos lakáskatasztert veszünk föl a főváros összes lakásairól, a kerületi munkástanácsok bevonásával és közreműködésével. A lakáskataszter pontos kiállítását halálbüntetés terhe mellett parancsoljuk meg a házi bizalmiaknak és a házmestereknek.” A 2. számú parancsuk szerint a „házi bizalmi férfiak kötelesek a bejelentésben az illető rovatban lelkiismeretesen megállapítani azt, hogy véleményük szerint az illető lakásból hány és milyen helyiség vehető el újabb lakás céljaira, milyen átalakítás szükséges, hogy benne háztartás berendezhető legyen, vagy háztartás nélküli lakás céljaira mennyiben alkalmas. [...] Lakásra elsősorban szakszervezetben szervezett munkások tarthatnak igényt, akiknek lakásínsége elviselhetetlen.”³⁸

A hamarosan bekövetkezett román támadás folytán Szamuely és Vágó katonai feladatot kaptak, így néhány napos lakásügyi diktátorságuk nem hagyott maradandó nyomot. Az április 30-án kiadott népbiztosi rendelet Budapesten a kerületi munkás- és katonatanácsok mellett működő lakásbizottságokat nyilvánította elsőfokú lakásügyi szervekké, az ő jogkörük lett a lakások nyilvántartása, a lakásigények elbírálása és a lakások kiutalása. Másodfokú szervként az Országos Lakásbiztosság járt el.³⁹

Érdekes lenne tudnunk, hogy volt-e lakásrekvirálás a Gyár utca 26-ban, és ha igen, ez kiket érintett, de korábban már kitértünk rá, hogy a napló erről nem szolgál közvetlen adatokkal, már csak azért sem, mert az ilyen szempontból legkritikusabb időszak után kezdődik. Később sem maradtak azonban a bizalmiak lakásügyi feladatok nélkül. A kormányzat a súlyos élelmiszerhiány miatt kívánatosnak tartotta a fővárosban tartózkodók számának csökkentését. Felismerték, hogy sokan, akik megtehetnék, azért nem mernek nyárra vidékre menni, mert félnek, hogy távollétük alatt rekvirálják a lakásukat. Az Országos Lakásbiztosság június 5-iki rendelete lehetővé tette a rekvirálás alóli mentesítést azok számára, akik el kívántak utazni, „mint-hogy ezeknek a budapesti lakosoknak vidékre távozása a főváros élelmezését lényegesen megkönnyíti”.⁴⁰ A házbizalmiak feladata volt a mentesítési kérelem aláírása és a mentesítési engedély őrzése a távollét alatt, valamint annak ellenőrzése, hogy a mentesített ténylegesen távozott-e és a budapesti élelmiszerjegyét leadta-e. A napló több mentesítési kérelem nyomát is őrzi, közöttük Vas Pálét július 23-ai dátummal.

³⁸ Népszava, 1919. április 10. 7.

³⁹ Tanácsköztársaság, 1919. május 1. 3.

⁴⁰ Tanácsköztársaság, 1919. június 6. 2.

A házbizalmiak számos katonai vonatkozású feladatot is kaptak. Amikor a Forradalmi Kormányzótanács május 30-án kimondta a 18–45 év közötti férfiak általános védkötelezettségét, és június 10-ével elrendelte a sorozást, az ennek végrehajtására vonatkozó rendelkezés kimondta: „Annak ellenőrzése, hogy a kötelezettek közül mindenki megjelent-e sorozáson, elsősorban a házbizalmiak kötelessége.”⁴¹ A sorozás befejezése után a védköteles korú férfiakat jegyzékbe kellett foglalniuk katonai státuszuk megjelölésével. A Gyár utcai naplóban szereplő jegyzék megfelel a sorozás siralmas eredményéről kialakult általános képnek⁴²: a 21 főből, aki nem volt már katona, mindössze három volt alkalmas, a többiek alkalmatlannak, vagy különböző címeken mentesnek minősültek.

Május 10-én a Hadügyi Népbiztosság elrendelte minden katonai ruházat és egyéni felszerelési tárgy beszolgáltatását: „A beszolgáltatást minden házban a bizalmi férfiak kötelesek a legnagyobb eréllyel ellenőrizni és végrehajtani, megjegyzvén, hogy az e tekintetbeni mulasztásokért elsősorban a házi bizalmiakat tesszük felelőssé.” Azzal fenyegették a lakosságot, hogy aki nem a Vörös Hadsereg tagja, attól „a katonaruhát még az utcán is el fogjuk szedni” – hacsak nem rendelkezik a házbizalmi igazolásával arról, hogy más öltözete nincsen.⁴³ Mivel a harcoló csapatok fehéreneműben is súlyos hiányt szenvedtek, gyűjtés indult, de ezt Böhm Vilmos hadsereg-főparancsnok erélyes hangú közleménye támasztotta alá: „Elvárom, hogy a gyűjtés a Vörös Hadsereg fehérenemű szükségletét fedezze, különben a Kormányzótanács a legkíméletlenebb fehérenemű rekviráláshoz fog fordulni. A fegyverben álló munkásproletárság nem szenvedhet semmiben szükségét.”⁴⁴ Míg a katonai ruha beszolgáltatással kapcsolatban a Gyár utca 26. bizalmijai csak azt rögzítették a naplóban, hogy felszólították a lakókat, a „náluk lévő mindennemű katonai ruhaneműt és felszerelési tárgyat föltétlenül szolgáltatásuk be”, a fehéreneműgyűjtés eredményét pontosan számba vették. „Férfi ing 53 darab, női ing 8 darab, férfi alsónadrág 32 darab, női nadrág 2 darab, törülköző 8 darab, vánkos áthuzat 4 darab, lepedő 4 darab, vászon 2 méter, zokni 2 pár.”

Természetesen nem mentesültek a házbizalmiak a házfelügyelőket „hagyományosan” megillető, a lakókra irányuló megfigyelési teendőktől: előírt feladatuk volt, hogy jelentsék mindazt, ami „a házban lakó egyes burzsoák viselkedését gyanús színben tünteti fel és az egyes lakásokban elrejtett készletekről”.⁴⁵ Ilyen tárgyú bejegyzést azonban nem találunk naplónkban. Ha valaki záróra után az

⁴¹ A Budapesti Munkás- és Katonatanács Hivatalos Közlönye, 1919. június 13. 520.

⁴² *Révész Tamás*: Nemzeti vagy vörös? A Vörös Hadsereg mozgósítása 1919-ben. Rubicon 29. (2019) 4. sz. 24.

⁴³ Az Est, 1919. május 10.

⁴⁴ Pesti Napló, 1919. május 10.

⁴⁵ Pesti Hírlap, 1919. május 10.

utcán tartózkodott, ennek indokoltságát is a házbizalmi igazolásával kellett alátámasztani. Nyár folyamán a naplóba több „kimaradási engedélyt” is feljegyeztek.

A bizalmiak teljes körűen ellátták a szocializált házak kezelési feladatait. A hirtelen történt köztulajdonba vétellel a diktatúra nemcsak óriási anyagi terhet vett magára, hanem legalább akkora konfliktusforrást is teremtett. Már a századelő lakómozgalmaiban kitűnt, hogy háztulajdonosok és a lakók közötti ellentéteket, a lakbér és a felmondás kérdései mellett, leginkább a házak állapotával, a karbantartás, javítás terheinek megosztásával kapcsolatos ellentétek mérgezik el. Ezekre a munkákra a Szociális Termelés Népbiztossága Budapesten 15 felszerelő központot hozott létre, más ilyen munkákat nem vállalhatott. „Azt, hogy hol szükségesek javítások, további intézkedésig a házbizalmi férfiak állapítják meg és jelentik be írásban az illetékes felszerelő központnak. A bejelentések lehetőleg részletesek legyenek (pl, Andrásy-út 83. II. em. 18. számú ház konyhájában a vízcsap folyik, vagy Kender-utca 13. számú ház pincéjében a fal átázott).”⁴⁶

A házbizalmiakat valósággal bombázták a különböző szervek a proletárdiktatúra társadalmpolitikai törekvései által megcélzottakkal kapcsolatos adat-szolgáltatási igényekkel. Össze kellett írniuk az ellátásra szoruló rokkantakat, özvegyeket, árvákat. A proletárgyermekek nyaraltatását előkészítő összeírásnál feleltek az adatok valóságáért és a gyermekek megjelenéséért az orvosi és szociális vizsgálaton. A VI. kerületi Munkástanács ismételten kényszerült felszólítani a bizalmiakat, gondoskodjanak arról, hogy az írni-olvasni nem tudók beiratkozzanak a részükre szervezett tanfolyamokra.⁴⁷

Összegzés

A fenti adatok összességükben megítélésem szerint igazolják, hogy a házbizalmiak a proletárdiktatúra hatalmi rendszerének önálló, társadalmpolitikájának érvényesítésében komoly szereppel és mozgástérrel bíró szereplői voltak.

Ugyanakkor összetételüket kezdettől nem tudták kontrollálni úgy, hogy a hatalom felsőbb szintjein a rendszer megbízható támaszaiként tekinthessenek rájuk, így újra és újra, néhány hetenként visszatérő hullámokban jelentkezett nem megfelelő összetételük bírálata, megrostálásuk igénye.⁴⁸ Ez az ellentmondás a rendszer támogatói bázisának szűkülésével egyre élesedett.

⁴⁶ Tanácsköztársaság, 1919. április 13. 4.

⁴⁷ BFL XVI.1.b. Házbizalmi napló

⁴⁸ Somló Dezső, az Országos Lakásbiztosság vezetője például kijelentette: „Rendkívül sok házban ugyanis a proletárállam szempontjából teljesen megbízhatatlan bizalmi választottak a lakók, akiket nem szabad tovább fontos helyükön hagyni. [...] Sok eset fordult elő, amikor egyes házbizalmiak

Ennek világos kifejeződése az Országos Lakásbiztosság július 18-án kelt rendelete, mely immár hosszabb távra szándékozott rendezni a házbizalmiak, házfelügyelők és segéd-házfelügyelők jogviszonyait.⁴⁹ Az alapvető konstrukción nem változtattak: öt lakásonként titkos szavazással választják a házbizottsági tagokat, ők választják maguk közül a házbizalmi, 15 lakásnál nagyobb házakban kettőt. Igen érdekes azonban a választójogosultság és a választhatóság szabályozása. A választásban azok a 18 év feletti lakók vehettek részt, házbeli státuszuktól függetlenül (azaz lehetett fő- és társbérlő, albérlő, családtag, háztartási alkalmazott, de a házfelügyelő nem), akik a párt vagy a Szakszervezeti Tanács által elismert szakszervezet tagjai voltak, vagy párt-, illetve szakszervezeti tag családjában a háztartást vezették. Házbizalmivá vagy házbizottsági taggá viszont csak azt lehetett megválasztani, aki „a Szakszervezeti Tanács által elismert szakszervezetnek vagy a volt kommunista, illetőleg szociáldemokrata pártszervezetnek már 1919. március 21. napja előtt tagja volt.” E feltételektől függetlenül választók és választhatók voltak a Vörös Hadsereg katonái. „Ahol egy házbizalmi van, az lehetőleg, ahol kettő van, az egyik feltétlenül fizikai munkás legyen.”

A rendelet a diktatúra végnapjaiban került nyilvánosságra, így széles körben már nem érvényesülhetett. Az a tény azonban, hogy a társadalommal a legszélesebb felületen érintkező és abba a leginkább beágyazódó hatalmi szerv megválasztását szűkebb választójog alapján tervezték, mint amelyet az alkotmány a tanácsok megválasztásánál biztosított, mind az házbizalmi intézmény jelentőségéről, mind a diktatúra bázisának szűkülésével előtérbe kerülő keményedési tendenciáról árulkodik.

HOUSE TRUSTEE DIARIES FROM 1919

The Low Level Public Authority of the Dictatorship of the Proletariat –
the Example of an Apartment House in Pest

By András Sipos

SUMMARY

The official diary that was kept by the house trustee of the building located at 26 Gyár (today Jókai) Street in the sixth district of Pest during the Hungarian Republic of Councils has survived as a unique example of its kind. On the one hand, the trustees recorded in their official activities, the measures they took, the justifications they issued, and the lists

megtagadták a különböző rendelkezések végrehajtását, elhallgatták azokat a jelenségeket, amelyek bizonyos lakók forradalomellenes magatartását tanúsították.” Népszava, 1919. május 11.

⁴⁹ Belügyi Közlöny, 1919. július 27. 1134–1139.

they drew up, without any commentary or subjective remarks. On the other hand, they also included into it, mostly in the form of clippings, those provisions that regulated their official duties, or included important information. As such, the diary offers an opportunity to formulate some general conclusions about this otherwise hardly known institution of the Republic of Councils. The apartment building in this case was of a dominantly bourgeois milieu and social structure. The house trustees cannot be regarded as merely the long arm of government authorities, intermediaries between the administration and the population, and executors of official orders. Rather, they were independent actors within the power structure of the Republic of Councils, with considerable room for manoeuvre in terms of the actual enforcement of the regime's social policies.